CAJI INSTITUTIONUM
LIBER I.

TIT. I.
DE LIBERTATIBUS SERVORUM.

CAji Institutionum liber primus dicit, omnes [1] homines aut liberos esse, aut servos. Sed ex ipsis, qui liberi sunt, alios esse ingenuos, alios libertinos. Ingenuos [2], qui ingenui nati sunt: Libertinos, qui pro [3] justa [4] servitute manumissi, liberi fiunt. Ingenuorum omnium unus status est: libertorum vero ideo non unus est, quia tria [5] sunt genera libertorum: quia liberti aut cives Romani sunt, aut Latini, aut Dediticii. Tam qui cives Romani sint, qui Latini, qui Dediticii, breviter explanandum est. §. 2. Cives Romani sunt, qui his tribus modis, id est, testamento [6], aut in Ecclesia [7], aut ante [8] Consulem fuerint manumissi. §. 3. Latini [9] sunt, qui aut per epistolam [10], aut inter amicos [11], aut convivii [12] adhibitione manumittuntur. §. 4. Dediticii [13] vero sunt, qui posi admissa crimina suppliciis subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt: aut in quorum facie [14], vel corpore quæcunque indicia [15], aut igne, aut ferro [16] impressa sunt, & ita impressa sunt, ut deleri non possint: ii, si manumissi fuerint, Dediticii appellantur. §. 5. Sed inter hæc tria genera libertorum ideo cives Romani meliorem statum habent: quia & testamenta facere, & ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam & Latini, & Dediticii, nec testamenta condere [17], nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus vindicare. Tamen Latini certis [18] rebus privilegia civium Romanorum libertorum consequi possunt: Dediticii vero nulla ratione possunt ad civium Romanorum libertorum beneficium pervenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum [19] ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, aut ante Consulem manumittantur, civium Romanorum privilegia consequuntur.

§. 6. Non tamen omnes domini servos suos manumittere possunt. Nam si aliquis multa debita habeat, cujus substantia a creditoribus teneatur obnoxia [20], si in fraudem creditoris sui servos suos manumittere voluerit, collata manumissio non valet. §. 7. Aut si libertus civis Romanus filios liberos non habuerit, & in [21] fraudem patroni sui servos suos manumittat, similiter data manumissio non valet. §. 8. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus servo suo libertatem dare non potest, nisi forte tantum minor manumissor, cui pater suus & mater a patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certe pædagogum [22], aut collactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, i.e. quatuordecim annos egressus [23], testamentum facere possit, & heredem instituere, & legata relinquere, libertatem tamen servis non [24] potest in hac ætate conferre.

TIT. II.
DE NUMERO [25] SERVORUM TESTAMENTO MANUMITTENDORUM [26].

COnstitutum est, [27] quantum servorum numerum testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc [28] ordine: ut si quis duos servos habet, ambos manumittere possit. Qui vero tres, duos testamento manumittat. Qui quatuor, similiter duos. Qui sex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sedecim, decem, & septem: similiter quinque. Qui decem & octo, sex. Et ab hoc numero usque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui amplius quam triginta habuerit, usque ad centum, quartam partem de numero servorum manumittere potest: qui vero plures quam centum habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed & hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia, nulli amplius quam [29] centum testamento manumittere liceat. §. 2. Nam qui voluerit aut in Ecclesia, aut ante Consulem, aut inter amicos aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem [30] familiam jugo servitutis absolvere. §. 3. Nam si aliquis testamento plures manumittere voluerit, quam continet numerus suprascriptus, ordo servandus est: ut illis tantum libertas valeat, qui [31] prius manumissi sunt, usque ad illum numerum quem explanatio continet superius comprehensa: qui vero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integre in servitute eos certum est permanere. Quod si non nominatim servi, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confuse omnes servos suos, vel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli [32] penitus firma esse juberut hoc ordine data libertas: sed omnes in servili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento servorum manumisso, adscripta fuerit, id est, in circulo [33], ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem valere manifestum est, si agnosci non potest qui prior, qui posterior manumissus fuerit.

§. 4. Nam si aliquis in ægritudine constitutus, in fraudem [34] hujus legis facere noluerit testamentum, sed epistolis [35], aut quibuscunque aliis rebus servis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre voluerit libertates, & sub tempore mortis hoc fecerit, ii qui prius manumissi fuerunt usque ad numerum superius constitutum, liberi erunt. Qui vero post statutum numerum manumissi fuerint, servi sine dubio permanebunt. §. 5. Nam si incolumis quoscunque diverso tempore manumisit: inter eos qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur.

TIT. III.
DE JURE PERSONARUM.

ALiquæ personæ sui [36] juris sunt, aliquæ alieno juri subjectæ sunt. Itaque cum [37] ostenditur quæ personæ alieno juri subjectæ sint, tunc evidenter agnoscitur, quæ sui juris sint. §. 2. In [38] potestate itaque dominorum sunt servi, quam potestatem omnes gentes habere certum est: sed distringendi in servos dominis pro sua potestate permittitur, occidendi [39] tantum servos suos domini licentiam non [40] habebunt, nisi forte servus dum pro culpæ modo cæditur, casu forsitan moriatur. Nam si [41] servus dignum morte crimen admiserit, iis judicibus quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, ut pro suo crimine puniatur. §. 3. In [42] potestate etiam patrum sunt filii ex legitimo matrimonio procreati.

TIT. IV.
DE MATRIMONIIS.

LEgitimæ sunt nuptiæ, si Romanus Romanam [43] nuptiis [44] intervenientibus, vel consensu [45] ducat uxorem. §. 2. Sed non [46] omnes personas uxores ducere licet: quia nec [47] patri filiam, nec filio matrem, nec avo neptem, nec nepoti aviam. Quod non solum de personis quæ nobis propinquitate conjunctæ sunt, sed [48] etiam de adoptivis, hoc est, adfiliatis, jussum est observari. Nam etsi [49] per emancipationem adoptio dissolvatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas. §. 3. Inter [50] fratrem quoque & sororem, sive eodem [51] patre ac matre nati fuerint, sive diversis matribus aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptivos etiam fratres illicita sunt conjugia, nisi [52] forte adoptio emancipatione fuerit dissoluta: nam si emancipatio intervenerit, nuptiæ inter hujusmodi fratres licite contrahuntur. §. 4. Fratris quoque & sororis filiam [53] uxorem ducere non licet. §. 5. Sororem quoque patris [54] ac matris [55] uxores accipere non licet. §. 6. Genero quoque socrum [56] suam: nec socero nurum [57] uxorem accipere licet, neque vitrico privignam [58], neque privigno novercam [59].

§. 7. Fratres enim amitinos, vel consobrinos in matrimonium jungi nulla ratione permittitur [60]. §. 8. Sed nec uni viro duas [61] sorores uxores habere, nec uni mulieri duobus [62] fratribus jungi permittitur. §. 9. Quod si quis incestas vel nefarias, id est, quæ sunt superius comprehensæ nuptias inierit, nec [63] uxorem habere videtur, nec filios [64]. Nam ii qui ex hujusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem videantur habere, patrem vero nullatenus habere censentur, & tanquam si de adulterio concepti fuerint, computantur: qui spurii [65] appellantur, hoc est, sine patre filii. §. 10. Regula juris hoc continet, ut qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui vero non [66] de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore quo nascuntur. Ac proinde legitima conjunctione conceptus, etiamsi mater ejus statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille qui legitime conceptus est, ingenuus nascitur: nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater ejus ex ancilla, dum prægnans est, libera facta fuerit, liber nascetur: si vero ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, servus nascetur; quia non legitime, sed vulgo [67] conceptus est.

TIT. V.
DE ADOPTIONIBUS [68].

ADoptio naturæ [69] similitudo est, ut aliquis filium habere possit, quem non generaverit. §. 2. Et ipsa adoptio duobus [70] modis fit: una quæ adrogatio dicitur: alia quæ adoptio. † Adrogatio est quando aliquis patrem non habens [71] adoptatur: & ipse se in potestatem adoptivi patris dat. Et ideo adrogatio dicitur [72], quia & ille qui adoptat, interrogatur, utrum illum quem adoptat, filium habere velit: & ille qui adoptatur, interrogatur utrum id fieri velit. † Illa vero alia adoptio est, ubi quis patrem habens [73],

1 *Inst. de jure personarum. in pr. l. 3. ff. de statu hominum.* 2 *Inst. de ingenuis.* 3 Ex justa, *l. 6. ff. de statu hom.* 4 De justa servitute *v. l. 3. ff. de stip. serv.* 5 Dixi ad Ulpian. 1. §. 5. 6 Dixi ad Ulpian. 1. §. 6. 7 Cajo Ethnico undè quæso Ecclesiæ nomen? lege igitur, aut centu aut ante Consulem. 8 Idem ac si diceret, apud Prætorem, vel vindicta. Ulp. *d. loco.* §. 7. 9 Vide *C. de Latina libertat. tell.* 10 *V. l. unu. §. 1. C. de Latina libert. tell.* 11 Dixi ad Ulp. 1. §. 10. adde *l. un. §. 2. C. de Latina libert. tell.* 12 Per mensam, *Theoph. Inst. de libertis.* non paupertatis causa servum mensæ domino adhibente, sed præsentibus amicis contestante, se libertatis causa servum convivio adhibere. Papinianus *tit. 44.* 13 Vid. *C. de dediticia liber. tel. l. un.* 14 Aut fronte. Theoph. *Inst. de libert. §. τῶν δὲ ἀπελευθέρων.* 15 σημεῖα Theoph. *ibid.* vestigia. Ulp. 1. §. 11. cicatrices, notæ, *l. 1. §. 8. ff. de fugitivis:* Plautus: ulceroſam, compeditam, ſubverbuſtæ, quali verubus uſtæ. Tertullianus *in lib. de Paſſio:* ſubverbuſto: in liberalibus. *intelligit autem στιγματίας.* 17 *V. §. 4. Inſt. de ſucceſſ. lib.* 18 De quibus v. Ulpian. 3. 19 3. Ulpian. 4. 20 Nec ſit ſolvendo. v. Ulp. 1. §. 14. *v. Inſt. quibus ex cauſ. manum. non licet. l. 10. l. 16. ff. qui & a quibus manum. liberi non ſunt.* 21 Dixi ad Ulp. 1. §. 15. 22 *§. 5. Inſt. quib. ex cauſ. manum. l. 13. ff. de manum. vindict.* 23 *d. l. 13.* 24 Id merito hodie abrogatum & immutatum eſt *§. 7. Inſt. qui manum.* 25 *V. l. 5. ff. qui teſt.* 26 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. 27 Lege Fuſia Caninia. *v. Inſtit. de l. Fuſ. Can. tollenda.* 28 V. Paul. 4. *ſent.* 14. *§. ult.* 29 Dixi ad Ulpian. *d. loco.* Vopiſcus *in Tac.* Servus manumiſſ intra centum tamen, ne Caniniam tranſiliſſe videretur. 30 Omnem familiam manumittere poſſumus, *Inſt. de lege Fuſ. Can.* 31 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. *in fin.* 32 *l. 42. l. 43. ff. de her. inſt.* 33 Id eſt, in orbe tereti & permixtim, ita ut non apparet, quis primus ſit, ut ſi ita ſcribat in orbe tereti, Stichus Pamphilus Damas liberi ſunto! nulli competet libertas. In ſphæra enim non eſt locus inferior vel ſuperior. 34 Vetitus teſtamento plures (quam lege definiti ſint) servos manumittere, in fraudem legis per epiſtolam manumittere alios non poteſt. 35 Epiſtola manumittere quis ſervum poteſt, ut & codicillis. Paul. 4. *ſent.* 14. §. 2. 36 Dixi ad Ulp. 4. 37 *l. 1. ff. pr. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 38 *d. l. 1. §. 1. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 39 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 40 Et ita jus vetus viræ & necis abrogatur. adde *l. 11. ff. ad leg. Corn. de ſicar.* 41 *V. l. 96. ff. de verb. oblig.* 42 *Inſtit. de patria poteſt. in princ. l. 3. ff. de his, qui ſunt ſui.* 43 V. *Inſt. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4. 44 Id eſt, ritu ſolenni. 45 V. *l. 15. in fin. ff. de cond. & dem. l. 10. ff. de reg. jur.* 46 §. 1. *Inſt. de nupt.* 47 *d. §. 1. l. 53. l. 68. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nup.* 5. Ulp. 6. 48 *d. §. 1. verſ. & hac adeo.* 49 *d. §. 1. in fin. d. l. 53. l. 13. in fin. ff. de adopt.* 50 *§. 2. verſ. ſane inter fratrem. Inſt. de nupt. l. 17. C. de nuptiis.* 51 *d. verſ. ſane.* 52 *d. §. 2. verſ. ſed ſi qua. l. 17. ff. de ritu nupt.* 53 *§. 3. Inſt. de nupt. l. 39. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt. l. ult. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 54 Id eſt, amitam. §. 5. *Inſt. de nupt. l. 17. in fin. ff. de ritu nupt.* 55 Id eſt, matertteram. *d. §. 5. d. l. 1. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt.* 56 *§. 7. Inſtit. l. 17. C. de nupt.* 57 §. 6. *Inſt. de nupt. d. l. 17. l. 5. ff. de conditi. ſine cauſa l. 38. ff. ad l. Corn. de adult.* 58 *d. §. 6. verſ. Item ſi adhuc privigna. l. 5. in fin. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 14. in fin. l. 40. ff. de ritu nupt. l. 38. ff. ad l. Corn. de adul. l. 17. C. de nupt.* 59 *l. 38. ff. ad l. Corn. de adult. Nevell. 115. c. 3. §. 5. l. 17. C. de nuptiis.* 60 Imo permittitur, *§. 4. Inſt. de nuptiis.* dixi ad *l. 19. C. de nupt. 61 l. 5. l. 8. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 62 *d. l. 5. d. l. 8.* 63 Pœna incestarum nuptiarum. 64 Nec dotem, *§. 12. Inſt. de nupt. l. ult. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 52. ff. de ritu nupt.* 65 Dixi ad Ulp. 4. §. 2. 66 Adde *l. 24. ff. de ſtatu.* 67 Qui vulgo conceptus, *v. l. 23. ff. de ſtatu homin.* 68 *l. ff. 7. & 1. Inſt.* XI. 8. Ulp. 69 *l. 1. l. 16. ff. §. 8. Inſt. de adopt.* 8. Ulp. 8. §. 1. 70 *§. 1. Inſt. l. 1. in fin. l. 2. ff. eod.* 71 Id eſt, qui ſui juris ſit, *d. §. 1. d. l. 2.* 72 Unde dicta adrogatio. 73 Et ita non ſui juris.

ab alio patre adoptatur: & ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptivi patris incipit esse potestate. §. 3. Nam & fœminæ [1] adoptari possunt, ut loco filiarum adoptivis patribus habeantur: fœminæ vero adoptare [2] non possunt, quia nec filios ex se natos in potestate habent.

§. 4. Spadones [3] autem qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licet filios generare non possint, quos adoptaverunt filios habere possunt.

§. 5. Si quis vero filios habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris adoptivi potestatem redigitur, sed [4] & filii ejus, si tamen avum paternum non habuerint, in adoptivi patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.

TIT. VI.
QUIBUS [5] MODIS FILII EXEUNT DE POTESTATE PATRIS.

FIlii qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui juris fiunt. Sed si hic filius qui morte patris sui juris effectus est, filios habeat, in ejus post patris sui obitum erunt filii potestate. Nam si pater moriatur, & avus [6] paternus vivat, nepos ex filio sui juris esse non potest: quia in avi remanet potestate, qui [7] avo mortuo sui juris efficitur. Item si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc [8] nepotes liberi & sui juris erunt, & in patris emancipati potestatem non veniunt. §. 2. Item de potestate patris exeunt filii, si pater eorum in exilium [9] missus fuerit: quia non potest filium civem Romanum in potestate habere homo peregrinæ [10] conditionis effectus. Item filius si vivo patre in exilium [11] missus fuerit, in potestate patris civis Romanus esse non potest, quia similiter peregrinæ conditionis factus cognoscitur. §. 3. Item si ab hostibus pater captus [12] sit: in potestate, quandiu apud hostes fuerit, filios non habebit. Sed si de captivitate evaserit, jure postliminii omnem, sicuti in aliis rebus, ita & in filios recipit potestatem. Si vero pater, qui ab hostibus captus est, in captivitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est, filii sui juris effecti intelliguntur. §. 4. Item per emancipationem [13] filii sui juris efficiuntur. Sed filius masculus tribus [14] emancipationibus de potestate patris exit, & sui juris efficitur. † Mancipatio autem, hoc est, manus traditio, quædam similitudo [15] venditionis est: quia & in [16] emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario [17] patri mancipat, hoc est, manu tradit: a quo fiduciario patre naturalis pater unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc secundo & tertio [18] fit, & sic de patris potestate exit. Quæ tamen mancipatio solebat ante Præsidem fieri, modo ante Curiam facienda est: ubi quinque testes cives Romani in præsenti erunt, & pro illo, qui Libripens [19] appellatur, id est, stateram tenens, & qui Antestatus [20] appellatur, alii duo, ut septem testium numerus impleatur. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur [21], & a naturali patre manumittatur: ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater non fiduciarius succedat. Fœminæ [22], vel nepotes masculi ex filio, una emancipatione de patris, vel avi exeunt potestate, & sui juris efficiuntur. Et ii ipsi quamlibet una mancipatione de patris, vel avi potestate exeant, nisi a patre remancipati fuerint, & a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt: nam si remancipatum sibi naturalis pater, vel avus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit. Quod si habeat quis filium, & ex eo nepotes: & voluerit filium emancipare, & nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio ejus est: aut si voluerit nepotes emancipare, & filium in sua potestate retinere, & hoc ei pro jure ordine licere manifestum est. Quod non solum de nepotibus, sed & de pronepotibus similiter facere potest.

TIT. VII.
DE TUTELIS [23].

TUtores aut legitimi sunt, aut testamentarii. † Legitimi sunt, qui pupillo per virilem [24] sexum [25] propinquitate conjunguntur: & qui proximior fuerit de adgnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet: quia [26] is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est ad hereditatem. † Testamentarii [27] sunt, quos patres [28] aut avi paterni [29] in testamento suo tutores filiis [30] aut nepotibus delegaverint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquisitione judicis pupillis tutores dantur [31].

TIT. VIII.
DE CURATORIBUS [32].

PEractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores ætate, majores eversores [33], insani. Ii, qui minores sunt, usque ad viginti & quinque annos completos sub curatore sunt. Qui vero eversores, aut insani sunt, omni tempore vitæ suæ sub curatore esse jubentur: quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

1 *V. Inst. de rer. diviſ. & adq. ipſar. dom. 2. tit. 1.* Ulp. 19. *de dominiis & adquiſitionib. rerum. 1. ff. 8. de diviſ. rer.* 2 Cajus in lege 2. *ff. de div. rer.* 3 Res noſtri juris, quæ & juris humani dicuntur in *d. l. 1.* 4 Seu noſtro patrimonio. *Inſtit. de rer. div. in pr.* 5 *d. l. 1.* 6 Publicæ res nullius in bonis ſunt. *d. l. 1.* 7 Muri res ſanctæ. §. 10. *Inſt. de rer. div. l. 1. l. 8. in fin. ff. de diviſ. rer.* ideoque nullius. §. 7. *Inſt. de rer. div. d. l. 1.* 8 *V. d. §. 10. d. l. 1. l. 8.* 9 Ea dicuntur eſſe univerſitatis. §. 6. *Inſt. de rer. div. l. 6. §. 1. ff. de div. rer.* 10 Arena, locus gladiatorum, hinc da eſt ad muros, fora, portas, theatra, circum & arenam. 12 §. 10. *Inſtit. de rer. div.* 13 Facit *l. 8. in fin. ff. de div. rer.* 14 §. 7. *Inſt. de rer. diviſ.* 15 Quæ nullius, publica ſunt. 16 *l. 1. ff. de div. rer.* 17 V. tamen *l. 31. in fin. ff. de her. inſt.* 18 *V. §. 4. J. eod.* 19 *V. §. 5. J. eod.* 20 *d. l. §. 1. ff. de div. rer. §. 1. Inſt. de reb. corporalib.* 21 *l. 1. §. 1. ff. de div. rer. §. 2. Inſt. de reb. corporalib.* 22 Incorporalia in jure conſiſtunt. 23 *l. 119. ff. de verborum ſignif.* 24 §. 3. *Inſt. de rebus corporalibus: l. 1. in fin. ff. de diviſ. rer.* 25 §. 1 *Inſt. de ſerv. præd. l. 2. ff. de ſervitut. præd. urban.* 26 *Inſt. de ſervitutib. in pr. l. 1. ff. de ſervit. ruſticor.* 27 *V. tit. ff. de ſervitutib.* 28 Ædificium ſolo cedit. §. 30. *Inſt. de rer. div.* 29 Planta ſolo cedit. §. 31. *Inſt. de rer. diviſ.* 30 Superficiem, quæ vox reperitur in *l. 32. ff. de jure dot. l. 39. ff. de leg. 2.* 31 Superficies cedit ſolo. *v. ff. de ſuperficiebus.* 32 Res ſitæ ſolo cedunt. §. 32. *Inſt. de rerum diviſ. l. 9. ff. de rerum diviſ.* 33 Scriptura chartæ cedit. §. 33. *Inſt. de rer. div. l. 9. §. 1. ff. de adqu. rer. rer. div. l. 23. §. 3. ff. de rei vind.* Imo tabula picturæ cedit. *l. 9. §. 2. ff. de adq. rer.* 35 §. 25. *Inſt. de rer. diviſ. l. 7. §. 7. ff. de adq. rer. dom.* 36 *d. §. 25. d. §. 7.* 37 *d. §. 7. d. §. 25.* 38 *d. §. 25.* adde *l. 61. ff. de rei vind.* 39 *d. §. 25. in fin.*

CAJI INSTITUTIONUM
LIBER II.

TIT. I.
DE REBUS.

CAjus superiori commentario de jure personarum aliqua disputavit [1]. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat.

§. 2. Omnes itaque res aut nostri juris sunt, aut [2] divini, aut publici. Nostri [3] juris sunt, quæ in proprietate [4] nostra esse notrimonia, ac substantiæ, quæ ad Ecclesiastica jura pertinent. Publici [6] juris sunt muri [7], fora, portæ [8], theatra [9], circus, arena [10], quæ [11] antiqui sancta appellaverunt [12], pro eo quod exinde tolli aliquid, aut contingi [13] non liceret. Sed hæc omnia in nullius [14] bonis sunt, ideo [15] publici juris esse dicuntur. Sed & res hereditariæ [16] antequam aliquis heres existat, id est, quando dubitatur, utrum scriptus, an legitimus heres succedere debeat in nullius bonis esse videntur [17]. §. 3. Præterea quædam res corporales [18] sunt, quædam incorporales [19]. §. 4. Corporales [20] sunt, quæ manu tangi possunt: velut ager, mancipium, vestis, aurum, argentum, & iis similia.

§. 5. Incorporales [21] sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ non in corpore, sed in [22] jure consistunt, sicut est hereditas [23], & obligationes diversis contractibus scriptæ. Et licet hereditas, vel emptio, aut diversi contractus res corporales in se habeant, jus tamen ipsius hereditatis, vel emptionis aliorumque contractuum incorporale est. §. 5. Incorporalia [24] etiam sunt jura prædiorum urbanorum, vel rusticorum: Prædiorum urbanorum [25] jura sunt, ædificidia, fenestræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigendæ, & luminum: ut ita quis fabricet, ut vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum vero rusticorum [26] jura sunt, via vel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, vel ad aquam duci, & aquæ ductus, quæ similiter incorporalia sunt. Hæc jura tamen rusticorum prædiorum Servitutes [27] appellantur.

§. 6. Item regulariter constitutum est, ut superposita inferioribus cedant. Ut si quis in solo [28] nostro sine nostro permissu domum ædificaverit, ad eum, cujus terra est, domus ædificata pertinear. Vel si aliquis in agro nostro arbores, aut vineas, vel plantas [29] quascunque posuerit, similiter superficies [30] solo cedat [31]. Vel si messem in campo seminaverit [32], omnia hæc, quæ in terram alienam jactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de chartis [33] & pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis vel argenteis literis, similiter ejus est scriptura, cujus charta aut pergamenum fuerit. Quod & de tabula, hoc est, si aliquis in tabula mea picturam fecerit, observatur: quia statutum est, ut tabulæ pictura [34] cedat. §. 7. Quod si quis ex uvis [35] meis vinum, aut spicis [36] frumentum, aut ex olivis [37] oleum fecerit: ejus vinum, triticum, vel oleum est, cujus spicæ, aut uvæ, aut olivæ fuerint.

† Si quis etiam ex tabulis alienis navem [38], aut armarium, aut quodcunque ad usum pertinens fecerit, simili ratione ejus erunt, quæ facta fuerint, de cujus ligno facta probantur. † Similiter etiam, si ex lana [39], vel lino vestimenta fecerit, ejus erunt vestimenta, cujus lana vel linum fuisse probabitur. §. 8. Sed in iis omnibus superius comprehensis, quicunque in

posthum. adde *l. ult. C. de patria poteſtat.* Hodie vetitum eſt, ne quis filios vendat, donet, vel pignoret, *l. 1. l. 2. C. de patrib. qui filios ſuos diſtraxerunt.* Vetitum eſt etiam ne interficiat. *d. l. ult.* 17 Fiduciarius pater. 18 Ne id ita intelligas, quaſi trinæ illæ venditiones fierent uno & eodem tempore, cum ſingulis diebus, adhibitis teſtibus fieri poſſent, vel eodem die, vel intermiſſo. *Paul. 2. ſent. 25. §. 2.* adeo ut filius ex prima, ſecundave mancipatione manumiſſus, reverſus in patriam poteſtatem, adgnaſceretur ſuus heres. Ulp. *tit. 23. §. 3.* 19 Libripens. 20 Antestatus. 21 Remancipatio. 22 Dixi ad Ulp. 10. §. 1. *in fin.*

23 11. Ulp. 1. *Inſt.* 13. 24 11. Ulp. 4. §. 1. *Inſt. de legit. agnat. tut.* 25 Legitimi tutores, propinqui maſculi. 26 Ubi tutela, ibi hereditas. *l. 1. ff. de legit. tutorib.* 27 *V. ff. de teſtam. tutel.* 28 Id eſt, parentes. *l. 1. ff. de teſt. tut. §. 3.* a magiſtratu. *l. 1. §. 1. l. 2. ff. de confirmando tut.* 30 In poteſtate. *d. l. 1.* 11. Ulp. 15. 31 12. Ulp. & 1. *Inſtit.* 23. & 27. ff. 10. 32 Idque receptum erat ex lege XII. Tab. Si pater filium ter venundarit, filius a patre liberum eſto. Ulp. 10. §. 1. quam itidem conſtat ex legibus Romuli mitutatam. Dionyſ. Halicarn. 12. Olim parentibus licuit quoque filios interficere, dixi ad *l. 11. in fin. ff. ae lib. & vivos* 33 Epiſtola manumittere quis ſervum poteſt, ut & codicillis. Paul. 4. *ſent.* 14. §. 2. 34 Dixi ad Ulp. 4. 35 *Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 36 *d. l. 1. ff. pr. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 37 *d. l. 1. §. 1. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 38 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 39 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 40 Et ita jus vetus viræ & necis abrogatur. adde *l. 11. ff. ad leg. Corn. de ſicar.* 41 *V. l. 96. ff. de verb. oblig.* 42 *Inſtit. de patria poteſt. in princ. l. 3. ff. de his, qui ſunt ſui.* 43 V. *Inſt. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4. 44 Id eſt, ritu ſolenni. 45 V. *l. 15. in fin. ff. de cond. & dem. l. 10. ff. de reg. jur.* 46 §. 1. *Inſt. de nupt.* 47 *d. §. 1. l. 53. l. 68. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nup.* 5. Ulp. 6. 48 *d. §. 1. verſ. & hac adeo.* 49 *d. §. 1. in fin. d. l. 53. l. 13. in fin. ff. de adopt.* 50 *§. 2. verſ. ſane inter fratrem. Inſt. de nupt. l. 17. C. de nuptiis.* 51 *d. verſ. ſane.* 52 *d. §. 2. verſ. ſed ſi qua. l. 17. ff. de ritu nupt.* 53 *§. 3. Inſt. de nupt. l. 39. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt. l. ult. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 54 Id eſt, amitam. §. 5. *Inſt. de nupt. l. 17. in fin. ff. de ritu nupt.* 55 Id eſt, matertteram. *d. §. 5. d. l. 1. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt.* 56 *§. 7. Inſtit. l. 17. C. de nupt.* 57 §. 6. *Inſt. de nupt. d. l. 17. l. 5. ff. de conditi. ſine cauſa l. 38. ff. ad l. Corn. de adult.* 58 *d. §. 6. verſ. Item ſi adhuc privigna. l. 5. in fin. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 14. in fin. l. 40. ff. de ritu nupt. l. 38. ff. ad l. Corn. de adul. l. 17. C. de nupt.* 59 *l. 38. ff. ad l. Corn. de adult. Nevell. 115. c. 3. §. 5. l. 17. C. de nuptiis.* 60 Imo permittitur, *§. 4. Inſt. de nuptiis.* dixi ad *l. 19. C. de nupt. 61 l. 5. l. 8. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 62 *d. l. 5. d. l. 8.* 63 Pœna incestarum nuptiarum. 64 Nec dotem, *§. 12. Inſt. de nupt. l. ult. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 52. ff. de ritu nupt.* 65 Dixi ad Ulp. 4. §. 2. 66 Adde *l. 24. ff. de ſtatu.* 67 Qui vulgo conceptus, *v. l. 23. ff. de ſtatu homin.* 68 *l. ff. 7. & 1. Inſt.* XI. 8. Ulp. 69 *l. 1. l. 16. ff. §. 8. Inſt. de adopt.* 8. Ulp. 8. §. 1. 70 *§. 1. Inſt. l. 1. in fin. l. 2. ff. eod.* 71 Id eſt, qui ſui juris ſit, *d. §. 1. d. l. 2.* 72 Unde dicta adrogatio. 73 Et ita non ſui juris.